

Անհրաժեշտ է նշել, որ հակազաղութատիրական ազգային-ազատագրական պայքարը մուսուլմանական հասարակություններում ընթացել է ազգայնական գաղափարախոսությունների դրոշի ներքո: Կարելի է հիշել ն՝ «թամսիրը»՝ եգիպտականացում, և «ումմա արաբիյան»՝ արաբական ումման, ի հակադրություն իսլամական ումմայի, և բազմաթիվ այլ նման օրինակներ:

Սակայն կարևորն այն էր, որ ազգայնական գաղափարախոսությունները մուսուլմանական հասարակություններում դատապարտված էին պատմամշակութային գիտակցության մեջ երկփեղկվածություն առաջացնելու, քանի որ «ումմա» հասկացությունը ամրագրել է միասնության այնպիսի տեսակ, որը հիմնված է եղել մուսուլմանական համայնքին պատկանելու սկզբունքի վրա և ի սկզբանե հակադրվել է արյունակցական, տոհմացեղային կապերի հիման վրա կենսագործունեություն իրականացնող համայնքին:

Ազգայնականությունը աղճատեց, քայքայեց իսլամի պատմամշակութային աշխարհը՝ դար ուլ-իսլամը՝ ստեղծելով այդ միասնության փոխարեն առանձին ազգային հասարակություններ՝ թուրքական, իրաքյան, եգիպտական, թունիսյան և այլն:

Հակադարձությունն անխուսափելի էր, և 1920-ականների վերջին Եգիպտոսում ստեղծվում է «Մուսուլման եղբայրներ» միությունը, որը մերժում է բոլոր տեսակի ազգայնական գաղափարները և հայտարարում դրանք հակաիսլամական, իսկ այդ գաղափարները կրողներին մեղադրում անհավատության մեջ (թաքֆիր), ինչը հետագայում՝ 2-րդ աշխարհամարտից հետո, Սաիդ Կուտբի և նրա հետևորդների համար դարձավ «թաքֆիր ուս հիջրա» կոնցեպցիայի հիմքը. մեղադրել անհավատության մեջ ազգայնական իշխանավորներին⁵ և դրա հիման վրա անցնել

⁵ Ազգային-ազատագրական պայքարի ալիքով իշխանության եկած և ազգայնական գաղափարախոսությամբ առաջնորդվող ուժերը շատ արագ իրենց անփորձության, կաշառակերության, երբեմն՝ ծախվածության հետևանքով կորցրեցին իրենց հասարակությունների վստահությունը, սակայն՝ վերածվելով ավտորիտար վարչակարգերի, կարողացան (մինչև Սառը պատերազմի

ջահիլիայից (տգիտություն և վայրենություն) իսլամի (իմացություն և քաղաքակրթություն): Թաքֆիրը ենթադրում է պատիժ, ինչը նշանակում է, որ հիջրան՝ ումման դեպի «թաուհիդ» (միաստվածության իսլամական կոնցեպցիա) հետ բերելը, հնարավոր է միայն պատիժն իրականացնելուց հետո. սա, իր հերթին, հիմնավորում էր բռնության կիրառումը նշված նպատակներին հասնելու համար:

Սաիդ Կուտբի հեղինակած «Իսլամ և քաղաքակրթության խնդիրները» աշխատությունը⁶ Ս. Հանթինգթոնից առաջ հիմնավորեց քաղաքակրթությունների բախման կամ, ավելի ճիշտ, դրանց միջև պատերազմի անխուսափելիության մասին տեսությունը, քանի որ, ըստ նրա, բոլոր մնացած քաղաքակրթությունները և, հատկապես՝ արևմտյանը, կեղծ արժեքների վրա են կառուցված:

Սակայն Հասան ալ-Բաննան և նրա հետևորդները, մերժելով արևմտյան քաղաքակրթությունը, այնուամենայնիվ կողմ էին որոշ քաղաքակրթական համակարգերի ադապտացիային: Նրանք համարում էին, որ իսլամական պետությունը կարող է հակադրվել պետության աշխարհիկ կադապարին՝ կիրառելով այն մեխանիզմները, որոնք, իրենց կարծիքով, ի սկզբանե հատուկ են եղել չաղավաղված սուննիականությանը՝ ընտրություններ, խորհրդարան, գերագույն դատարան և այլն: Այս գաղափարները հատկապես մեծ տարածում ստացան այն ժամանակաշրջանում, երբ «Մուսուլման եղբայրները» Եգիպտոսում ենթարկվում էին հետևողական և դաժան հետապնդման: Նրանք ստիպված եղան ցանցայնացվել թե՛ Եգիպտոսում՝ կորցնելով իրենց կենտրոնացված հիերարխիկ կառուցվածքը, և թե՛ հատկապես այլ երկրներում, որտեղ ստիպված էին եղել օթևան որոնել այդ երկրից հեռանալուց հետո: Սա տվեց որոշ չափով անսպասելի արդյունքներ, որոնցից մեկը, այսպես կոչված, ալ-Կաիդայի ձևավորումն էր:

ավարտից հետո տեղի ունեցած փոփոխություններով պայմանավորված տեղաշարժերը) ուժային միջոցներով իշխանությունը իրենց ձեռքում պահել:

⁶ Said Qutb, al-islam wa mushkilat al-hadara, dar al-shuruk, al-qahira, 2001.

Բանն այն է, որ կախաղան հանված Սաիդ Կուտբի ավագ եղբայր Մուհամմադ Կուտբը ու մեկ այլ քարոզիչ՝ Արդալլա Ազամը, ինչպես նաև նրանց նման այլ ջիհադականներ ապաստանեցին Սաուդյան Արաբիայում, որտեղ նույն ոգևորությամբ շարունակեցին իրենց գործունեությունը: Մա բնավ հաճելի չէր այդ երկրի իշխող համակարգին, սակայն մեծ եռանդով և ոգևորությամբ ընկալվեց Ուսամա բեն Լադենի և այլ երիտասարդների կողմից, որոնք կենտրոնացան հիմնականում «ջիհադ» և «թաքֆիր» հայեցակարգերի վրա:

Սակայն «Մուսուլման եղբայրների» ցանցայնացվող համակարգի մոտեցումների տարածումը չափազանց վտանգավոր էր սաուդական թագավորական համակարգի համար, ինչի հետևանքով հետ-իխուանական գաղափարների հետ մրցակցության մեջ մտավ սաուդական սալաֆիականությունը կամ, լրագրողների թեթև և ոչ շատ գրագետ ձեռքով շրջանառության մեջ մտած եզրույթը՝ վահհաբականությունը, որը հատկապես մեծ պահանջարկ ձեռք բերեց վերջին տասնամյակներում Աֆղանստանում տեղի ունեցած պատերազմների ընթացքում և դրանց միջև ընկած ժամանակահատվածներում:

Սաուդյան Արաբիան սկսեց օգտագործել սալաֆիականությունը որպես գաղափարական գենք հատկապես Իրանում Իսլամական հեղափոխության հաղթանակից հետո՝ հակադրելով այն սկզբում շիայական Իրանի հսկայական հեղինակությանը, իսկ հետագայում՝ նաև Թուրքիայի աշխարհիկ կադապարին:

Տարածաշրջանում իրենց ազդեցությունը գերիշխող դարձնելու համար սաուդական իշխանությունները ստիպված եղան շատ ավելի ագրեսիվ քաղաքականություն վարել՝ ծախսելով հարյուրավոր միլիարդներ սալաֆիական քարոզչության համար, ինչն ունեցավ իր արդյունքը և արտահայտվեց սալաֆիների ազդեցության արմատականացմամբ ամբողջ աշխարհում:

Ներկա փուլում կարող ենք արձանագրել, որ սուննիական տարբեր մոդելների պայքարը դարձել է կարևոր գործոն ոչ միայն

Միջին Արևելքում, այլ նաև՝ ամբողջ աշխարհում: Դրանց առաջարկած քաղաքակրթական ծրագրերի մրցակցությունը հատկապես ցայտուն է երևում արաբական աշխարհում տեղի ունեցող իրադարձություններում:

Երկու ծրագրերն էլ՝ Մուսուլման եղբայրների և սալաֆիիների, ուղղված են համընդհանուր իսլամական ումմայի վերականգմանը, սակայն բոլորովին տարբեր կերպ են պատկերացնում և՛ այդ իդեալական իրավիճակին հասնելու միջոցներն ու ճանապարհը, և՛ թե հենց ինքը՝ իդեալական ումման ինչպիսին պետք է լինի:

Այս տարաձայնությունները և մրցակցությունը իրենց դրսևորումներն են գտնում ոչ միայն կրոնական, գաղափարական կամ քաղաքական բանավեճերում. համաձայն ԱՄՆ Ռազմական ակադեմիայում իրականացված մի հետազոտության՝ ալ-Կաիդայի կողմից 2004-2008 թթ. իրականացված ահաբեկչական գործողությունների զոհերի 88%-ը մուսուլմաններ են եղել, մեծամասամբ՝ իրաքցիներ, սուննիներ և շիաներ⁷:

Այս տվյալները, ինչպես նաև մի շարք այլ հետազոտություններ ցույց են տալիս, որ Իրաքում, Աֆղանստանում, Եգիպտոսում, Եմենում և այլ մուսուլմանական երկրներում բախումները և ահաբեկչական գործողությունները տեղի են ունենում մի կողմից՝ ծայրահեղականների և իշխանությունների միջև, մյուս կողմից՝ հենց իրենց՝ ծայրահեղականների տարբեր խմբերի միջև:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ այս բոլոր խմբերը գործողություններ են իրականացնում քրիստոնյաների և, ինչպես իրենք են արտահայտվում, «Արևմուտքի և Իսրայելի լրտեսների» դեմ: Այս վերջին խմբին կարող են դասվել ուղղակի աշխարհիկ, ազատական, ժողովրդավարական հայացքներ ունեցող մարդիկ:

*

*

*

⁷ Տվյալները վերցվել են հետևյալ հրապարակումից՝ Линдgren X., Военный репортаж - крупнейшие в мире войны не освещаются в СМИ, <http://navoine.ru/mass-media-no-use.html> (մուտք՝ 23.01.2013)

Քաղաքակրթական ծրագրերի մրցակցությունը, որը հստակորեն արտացոլվեց հատկապես Սիրիայում և նրա շուրջ կատարվող իրադարձություններում, մեծ նշանակություն ունի ինչպես «մեզատարածաշրջանի»⁸, այնպես էլ դրա այն փոքր հատվածի համար, որի մի մաս է կազմում Հայաստանը: Այստեղ զարգացող գործընթացները և մեր երկրի համար դրանց հետևանքները վերլուծելու և գնահատելու համար՝ անհրաժեշտ է նորից անդրադառնալ այն բոլոր հիմնարար փոփոխություններին, որոնք սկսվեցին Թունիսում տեղի ունեցած իրադարձություններից:

Արաբական երկրների դրամատիկական, իսկ ավելի արդար բնորոշմամբ՝ ողբերգական իրադարձությունների սկզբից ևեթ, տեղեկատվության սպառողների վրա են հորդում ամենակուլ տեղեկատվական հոսքեր, որոնք բազմազան են թե՛ իրենց ժանրային բաղադրիչներով, թե՛ այնպիսի չափանիշներով, ինչպիսիք են օբյեկտիվությունը, լրջությունը, գիտականությունը, իրազեկությունը, կողմնապահությունը և այլն: Այս խլացնող բազմաձայնության մեջ գրեթե չեն զանազանվում պրոֆեսիոնալ այն հետազոտողների և վերլուծաբանների կարծիքները, որոնք մասնագիտացած են այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են արաբագիտությունը, երկրագիտությունը, իսլամագիտությունը, աշխարհաքաղաքականությունը, ռազմական և էներգետիկ անվտանգությունը և այլն: Այդ իսկ պատճառով բավականին դժվար է հստակորեն սահմանել պրոֆեսիոնալների մոտեցումների հիմնական սկզբունքը այնպիսի հարցերում, ինչպիսիք են «Արաբական գարուն» կոչվածի պատճառները, յուրահատկությունները, նպատակները, միջոցները և ռեսուրսները⁹: Սրան գումարվում է նաև այն հանգամանքը, որ

⁸ «Մեզատարածաշրջան» տերմինի տակ ենթադրվում է երեք ծովերի համակարգը՝ (Միջերկրական, Սև և Կասպից) այդ ծովերի ավազաններին հարակից բոլոր տարածքների, ծովային և ցամաքային կապուղիների հետ մեկտեղ:

⁹ Վաղուց արդեն ակնհայտ է, որ արաբական երկրների իրադարձությունները բոլորովին կապ չունեն գարնան գալստյան զգացումի հետ, քանի որ դրանք

հետազոտողները և վերլուծաբանները նույնպես հայտնվում են իրադարձությունների վայրերից ստացվող հաճախ հակասական և ոչ օբյեկտիվ տեղեկատվության հորձանուտի ազդեցության տակ:

Այնուամենայնիվ, փորձենք առանձնացնել հիմնահարցին նվիրված բազմաթիվ հրապարակումներում, զանազան գիտաժողովների և սեմինարների ամբիոններից բարձրաձայնված մի քանի շարժառիթներ, որոնք սկիզբ դրեցին «Արաբական գարնանը».

1. – Պատճառ՝ որդնած ու կոռումպացված վարչակարգերին այլևս հանդուրժելու անհնարինությունը,

- նպատակներ՝ ժողովրդավարություն, մարդու իրավունքների պաշտպանություն, օրենքի գերակայություն և այլն

- ռեսուրսներ՝ կրթված երիտասարդություն, որը չի կարող հարմարվել իշխող խմբերի ավտորիտարիզմին և կաշառակերությանը, խորը անբավարարվածություն և սոցիալական խմորումներ:

- միջոցներ՝ ինտերնետային և բջջային կապ, տեխնոլոգիաներ, որոնք իրենց արդյունավետությունը ապացուցել են տարբեր «գունավոր հեղափոխությունների» ընթացքում:

2. - Պատճառ՝ համաշխարհային կենտրոնների պայքարն ածխաջրածնային ռեսուրսների համար,

- նպատակներ՝ ամբողջական վերահսկողություն հաստատել նավթի և գազի արդյունահանման և տեղափոխման համակարգի վրա,

- ռեսուրսներ՝ ռազմական և տնտեսական հզորություն, այսպես կոչված «խլամական աշխարհում», մասնավորապես արաբական երկրներում տեղի ունեցող գործընթացների իմացություն և այդ գործընթացների ճիշտ գնահատում,

- միջոցներ՝ վերոնշյալ գործընթացների իմացությունն օգտագործելու կարողություն, համաշխարհային շահագրգիռ յուրաքանչյուր կենտրոնի ապավինումը տարածաշրջանի ներսում գտնվող համապատասխան ուժերին, դրանց ֆինանսավորումն ու

զինումը: Երկրների ներսում հաստատված հարաբերությունների փլուզում, ստատուս քվոն պահպանող կառույցների քայքայում, կայուն գործոնների թուլացում և այլն:

3. -Պատճառ՝ դեռևս Բուշ ավագի կողմից հռչակված «Նոր համաշխարհային կարգ» ծրագրի իրականացման ձգտումը: Ի տարբերություն նախորդի, այս տարբերակի կողմնակիցները խոսում են ոչ թե տարբեր համաշխարհային կենտրոնների պայքարի մասին, այլ՝ գլխավորապես ԱՄՆ-ի միանձնյա առաջատար լինելու մասին՝ մյուս կենտրոնների ստորադասվելու պատրաստակամության կամ թույլ դիմադրության պայմաններում:

Ընդ որում, նշված վարկածի ենթատարբերակներից մեկը ենթադրում է ոչ թե ԱՄՆ-ի առաջատարությունը, այլ համաշխարհային «ետնաբեմի»՝ անկախ այն բանից, թե ինչպես է այն անվանվում, օրինակ՝ համաշխարհային կառավարություն, Բիլբորդյան ակումբ կամ որևէ այլ նման բան,

- նպատակ՝ համաշխարհային տարածքի, առաջին հերթին Մերձավոր և Միջին Արևելքի տարածաշրջանի հոմոգենացում, որպեսզի ստանդարտիզացվեն օրենքները, հարկերն ու տարիֆները, ինչը կապահովի ֆինանսների, ապրանքների և մարդկանց ազատ և առանց խոչընդոտների տեղաշարժը:

- միջոցներ՝ նախորդ տարբերակում թվարկվածները:

4 - Պատճառ՝ ԱՄՆ-ի և Իսրայելի ձգտումը թուլացնել Իրանի դիրքերը, չեզոքացնել արաբական երկրներին և սպառել դրանց ռեսուրսները,

- նպատակ՝ ապահովել Իսրայելի անվտանգությունը՝ բացառելով հակաիսրայելական իսլամական ճակատի ստեղծման հնարավորությունը,

- միջոց՝ այս վարկածի կողմնակիցների ձևակերպմամբ, «կառավարվող քառսի» ստեղծում. (իհարկե, թե ինչ է այն նշանակում, բավականին դժվար է հասկանալ նրանց աղոտ հիմնավորումներից. խնդիրն այն է, որ քառսում գոյություն չունի պատճառահետևանքային կապ, հետևաբար, այն սկզբունքորեն անկառավարելի է):

Գոյություն ունեն նաև այլ տարբերակներ, որոնք նույնպես բավականին հակասական են և ճշմարիտ են միայն առանձին դեպքերի առնչությամբ, և որոնք ապացուցում են, որ իրադարձությունները, որ տեղի են ունենում իրենց բնութագրիչներով (ժողովրդագրություն, տնտեսություն, սոցիալական զարգացում, մշակույթ, կրոն, կրթություն, կոռուպցիա և այլն) տարբեր այնպիսի երկրներում, ինչպես Թունիսը, Լիբիան, Ալժիրը, Եգիպտոսը, Եմենը, Բահրեյնը, Սիրիան, Լիբանանը, հնարավոր չէ բացատրել մեկ համապարփակ մոդելով, և որ այս երկրներից յուրաքանչյուրի նկատմամբ առանձին մոտեցում և վերլուծություն պետք է դրսևորվի՝ ելնելով նրանց բնորոշ առանձնահատկություններից:

Այս ամենի հետ մեկտեղ, հարկ է նշել, որ գրեթե բոլոր վերը նշված մոդելները այս կամ այն չափով ունեցել են իրենց դրսևորումը որպես հիմնական կամ լրացուցիչ գործոններ, որոնք երկու տարի է, ինչ ազդում են պրոցեսների զարգացման վրա:

Վերը նշվածից բխում է արդյոք այն եզրակացությունը, որ թունիսյան ռեժիմի տապալումով սկիզբ առած այս բոլոր իրադարձությունները չի կարելի դիտարկել որպես մեկ գործընթաց:

Եթե «մեկ գործընթաց» ասելով ի նկատի ունենք, որ թունիսյան իրադարձությունները յուրահատուկ դետոնատորի դեր կատարեցին, որի արդյունքում պայթյունների շարք գրանցվեց մի քանի արաբական երկրների¹⁰ վաղուց արդեն ըմբոստանալու և ընդվզելու պատրաստ հասարակություններում (սրան զուգահեռ մի քանի համաշխարհային և տարածաշրջանային խաղացողներ գրավվեցին նմանատիպ իրավիճակների մոդելավորման մեջ), ապա այդպիսի բացատրությունն իմաստ ունի:

Ակնհայտ է, որ շատ արաբական երկրներում առկա հայտնի ժողովրդագրական և տնտեսական խնդիրները դարձան այստեղ գոյություն ունեցող տարաբնույթ լատենտ և ակնառու

¹⁰ Թունիսի և Եգիպտոսի իրադարձությունների հոգեբանական ազդեցությամբ հնարավոր չէ բացատրել Լիբիայում և Սիրիայում տեղի ունեցածը:

կոնֆլիկտների ակտուալացման պատճառ, ինչը զգալիորեն ռադիկալացրեց այդ երկրների ներքին իրավիճակը:¹¹

Կուզեի հատուկ ուշադրություն հրավիրել մի շատ կարևոր հանգամանքի վրա, որն իր ազդեցությունն ունի արաբական երկրների իրադարձությունների վրա: Դա արտաքին ուժերի ներգրավվածությունն է այս երկրներում ընթացող ներքին գործընթացներին:

Արաբական երկրներում սկսված գործընթացներում արտաքին գործոնի ակտիվացման մասին դիտորդները խոսեցին Թահրիրի հրապարակը մեկնաբանելիս: Դրան հաջորդեց Սաուդյան Արաբիայի և Օոցի մի քանի այլ երկրների ռազմաքաղաքական ակտիվ միջամտությունը Բահրեյնի և Եմենի իրադարձություններին: Իսկ Լիբիայում կատարված ռազմական ներխուժումից հետո մի շարք եվրոպական երկրների և ԱՄՆ-ի միջամտությունը ինքնիշխան արաբական պետության ներքին գործերին բացահայտ բնույթ ստացավ: Լիբիան ջախջախվեց, և այսօր կարելի է նշել այն փաստը, որ աշխարհի քաղաքական քարտեզի վրա այս երկիրն արդեն որպես ինքնիշխան միավոր գոյություն չունի:

Ակնհայտ է, որ հենց Լիբիայում սկսվեց իրականացվել վերոնշյալ սցենարներից մեկը՝ ածխաջրածնայինը, որի կենսագործումը թույլ տվեց հանել երկրի ռեսուրսները նրա իշխանությունների վերահսկողությունից, ինչպես նաև պատրաստվել հետագա պայքարին՝ արդեն ալժիրյան գազային պաշարների համար:

¹¹ Գրեթե բոլոր արաբական երկրներում արձանագրվել է բնակչության շրջանում մինչև 18 տարեկան երիտասարդության գերակշռություն, ինչը առաջնահերթ է դարձնում բազմաթիվ աշխատատեղերի ստեղծման անհրաժեշտությունը, որը պրակտիկորեն անհնար է իրագործել անգամ միջնաժամկետ տեսլականում: Պետք է նշել նաև համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամի ազդեցությունը, ինչպես նաև ԵՄ երկրների և մի քանի այլ պետությունների՝ արաբական երկրներից միգրացիոն հոսքերի սահմանափակմանն ուղղված միջոցառումների արդյունավետությունը: Այս ամենի մասին շատ է գրվել. այդ իսկ պատճառով գերե ենք մնում հայտնի փաստերի կրկնությունից:

Հատկապես հետաքրքիր է հետևել տարբեր աշխարհաքաղաքական ծրագրերի դրսևորումներին Սիրիայի իրադարձություններում: Կարծես թե ակնհայտորեն ստուգված սցենար է երկրում իշխում է ալավիական փոքրամասնությունը (տարբեր տվյալների համաձայն՝ բնակչության 14-21%-ը), բնակչության մեծամասնությունը սուննիներն են, որոնք պետք է որ իրենց ճնշված զգան: Բացի այդ, ալավիների կողմից կառավարվող Սիրիան հանդիսանում է շիայական իսնաաշարիական Իրանի մերձավոր գործընկերը, որը պետք է որ դատապարտելի լիներ Սիրիայի բոլոր սուննի արաբների համար:

Մինչդեռ, իրականում, երկրի ներկայիս ղեկավար Բաշար ալ-Ասադի հայրը՝ Սիրիայի նախորդ նախագահ Հաֆեզ ալ-Ասադը, որ ղեկավարում էր երկիրը 1970 թվականից, կարողացել էր երկրում ապահովել կայունություն, անվտանգություն և տնտեսական ու սոցիալական զարգացման համեմատաբար արագ տեմպեր և այդ աշխարհիկ, բազմազգ և բազմադավան երկրում ստեղծել համակեցության համար բարենպաստ մթնոլորտ:

Բացի այդ, ապավինելով բանակում ու հատուկ ծառայություններում ընդգրկված ալավիներին, նա աստիճանաբար երկրի կառավարման կառույցներում ներգրավել էր բազմաթիվ սուննիների, այդ թվում՝ հինավուրց հեղինակավոր ընտանիքների ներկայացուցիչների, ինչն, անշուշտ, նպաստել էր վարչակարգի սոցիալական բազայի ընդլայնմանը:

Հարկավոր է, սակայն, նկատի ունենալ այս վարչակարգի ավտորիտար բնույթը, որն ավելի էր խորացել Իսրայելի հետ ունեցած մի շարք պատերազմների արդյունքում: Այս իմաստով, հարկ է մտաբերել Գոլանի բարձունքների խնդիրը, խիստ լարված հարաբերությունները Թուրքիայի¹² և Հորդանանի և բարդ հարաբերությունները Ծոցի միապետությունների հետ:

¹² Հարկ է նշել, որ անցյալ դարի 90-ականներից սկսած թուրք-սիրիական երկկողմ հարաբերություններում նկատելի ջերմացում էր արձանագրվել: Ինձ հետ մասնավոր գրույցներում որոշ թուրք բարձրաստիճան դիվանագետներ ու քաղաքական գործիչներ թուրք-սիրիական հարաբերությունների կարգավիճակը

Դարաայում և մի քանի այլ բնակավայրերում սկսված ցույցերն ակնհայտորեն դրսի ուժերի կողմից էին հրահրված, դրանք նախապատրաստվել էին Թուրքիայում և Հորդանանում, ինչն այսօր արդեն ոչ ոք չի հերքում: Այս ցույցերին հետևած զինյալների ահաբեկչական գործողությունները, որոնք վերաճեցին քաղաքացիական պատերազմի, նույնպես նախապատրաստվել էին Թուրքիայի տարածքում և ֆինանսավորվել Անկարայի, Էր-Ռիադի, Դոհայի, ինչպես նաև տարբեր ծայրահեղական սուննիական կազմակերպությունների կողմից:

Բոլորովին միանշանակ չէ Թուրքիայում փախստականների առաջին ճամբարների ի հայտ գալու պատմությունը այն ժամանակ, երբ դեռ չէին սկսվել ռազմական գործողությունները (միայն առանձին հարձակումներ էին տեղի ունեցել ռուսիկանական բաժանմունքների և պարետային միավորների վրա): Միանշանակ չէ նաև լավ պատրաստված և զինված ահաբեկիչների խմբերի ներթափանցման փաստը մասնավորապես այն սիրիական շրջաններ, որոնք նախորդ դարի 80-ական թթ.-ի «Մուսուլման եղբայրների» ցույցերը ճնշելուց հետո, հայտնի են որպես սուննիական ֆունդամենտալիստական գաղափարների ամենամեծ ազդեցությունը կրող տարածքներ: Համայի և այլ նմանատիպ քաղաքների ու գյուղերի շատ ընտանիքներ սիրիական մշակութային գիտակցության առումով շատ կարևոր՝ արյան վրեժի պարտավորություն ունեին նաև, ինչը նրանց կառավարության դեմ ուղղված քարոզչության բնական թիրախ էր դարձնում:

Սիրիական իրադարձություններում հստակորեն դրսևորվել են ներգրավված արտաքին խաղացողները, որոնցից յուրաքանչյուրն իր շահն է հետապնդում:

Ցուցարարներին անմիջականորեն զինում, ֆինանսավորում և ապահովում են համալրմամբ Մաուդյան Արաբիան, Կատարը, Թուրքիան, ամենայն հավանականությամբ նաև Միացյալ Արաբական Էմիրությունն ու մի քանի եվրոպական երկրներ,

ներկայացնում էին որպես հակասությունների և անգամ պատմական պատճառներ ունեցող տարակարծությունների հաղթահարման օրինակ:

մասնավորապես, Ֆրանսիան: Ջորավարժանքների ճամբարները հիմնականում Թուրքիայում են գտնվում: Վերջինիս մասնակցության հիմնական նպատակը սիրիական ապստամբության մեջ ակնայտ է. Դամասկոսում Անկարայից կախվածություն ունեցող սուննիական կառավարություն ստեղծել, որը կրոնական ուղիներով կապված կլինի Թուրքիայի իշխող կուսակցության հետ: Այս նպատակի իրագործումը կապահովի տարածաշրջանում Թուրքիայի դերակատարության աճը, ինչպես նաև կտրուկ կնվազեցնի Իրանի ազդեցությունը, կչեզոքացնի քրդական սպառնալիքը Սիրիայի տարածքից, կարգելափակի սիրիական և թուրքական ալավիների միջև եղած կապուղիները, այլ կերպ ասած, նախապայմաններ կստեղծի, որ Թուրքիան առանձնանա որպես վերտարածաշրջանային մակարդակի խաղացող:

Պրակտիկորեն նույն՝ տարածաշրջանային դերի ապահովմանն ու շիայական ազդեցության նվազեցմանը միտված նպատակներ է հետապնդում նաև Սաուդյան Արաբիան, որի հետաքրքրությունները հակասում են Անկարայի հետաքրքրություններին, քանի-որ սաուդական վերնախավը հիմնվում է սալաֆիների վրա, և հենց նրա մասնակցությամբ է բացատրվում ռազմական գործողություններում տարածաշրջանի տարբեր երկրներից եկած սալաֆիական ուղղության ահաբեկիչների ներգրավվածության աճը:

Պետք է նշել, որ Օոցի միապետությունները, որոնք վախեցած են Թունիսի և Եգիպտոսի կոռումպացված ռեժիմների տապալումներից, իշխանական ուժերի դեմ ուղղված ռազմական գործողություններում ներգրավված առավել արմատական տարրերին ֆինանսավորելով, լուծում են մեկ այլ խնդիր ևս. ահաբեկիչներին զինելով ու նրանց Թուրքիա տեղափոխելով, նրանք հետևում են ԱՄՆ-ի օրինակին, որը սեպտեմբերի 11-ի ռդբերգությունից հետո Իրաքում ստեղծեց յուրատեսակ արգելակ՝ երկիրը վերածելով ԱՄՆ քաղաքացիների անվտանգությանը սպառնացող տարբեր ֆունդամենտալիստական կազմակերպություններին հարող ծայրահեղականների ու

էքստրեմիստների գործողությունների թատերաբեմի: Այլ կերպ ասած, Սիրիան վերածելով մեզատարածաշրջանային ահաբեկչական պոչամբարի՝ Ծոցի երկրները նպաստում են իսլամական արմատականների և ծայրահեղականների, այսպես կոչված տարբեր տիպի ջիհադիստների արտահոսքին այն երկրներից, որոնցում մինչ այդ նկատվել է նրանց ակտիվությունը կամ եղել է ակտիվացման սպառնալիք:

Ի տարբերություն նախկին իրադարձությունների՝ արևմտյան երկրների՝ Սիրիային ուղղված ներկայի գործողությունները բավական զգուշավոր են թվում:

Ակնհայտ է, որ Եգիպտոսի իրադարձությունների զարգացումն ու Կադաֆիի տապալման հետևանքները անհանգստացրել են ԱՄՆ-ին, և ընդհանրապես, ՆԱՏՕ-ի անդամ-երկրներին:¹³ Հասարակական-քաղաքական ուսումնասիրությունների ռուսաստանյան կենտրոնի տնօրեն Վ. Եվսենը, խոսելով ինտերվենցիայի հնարավորության մասին, նշում է. «ՆԱՏՕ-ում չկա մի անդամ-երկիր, որը անհրաժեշտ կհամարի ռազմական գործողություններ սկսել ՍԱՀ-ի դեմ: Նույնիսկ Ֆրանսիան դեռ դրա անհրաժեշտությունը չի տեսնում: Բայց սա չի բացառում դրա իրականացումը ՆԱՏՕ-ի մի խումբ անդամ-երկրների կողմից. կամ էլ հնարավոր է օգնության ցուցաբերումը, առաջին հերթին տեղեկատվական օգնության, եթե Թուրքիան ինքնուրույն ռազմական գործողություն սկսի: Շատ հնարավոր է, որ Լիբիայի բացասական օրինակը լուրջ դաս դարձավ ԱՄՆ-ի համար: Չնայած սիրիական գործերում ներգրավվածությանը՝ Վաշինգթոնում գիտակցում են, որ պատրաստ չեն զինված միջամտության. վերընտրված նախագահ Բարաք Օբաման դեմ է ռազմական միջամտությանը: Արդյունքում, ԱՄՆ-ի վարչակազմը զերծ կմնա

¹³ St u Stewart S., The Consequences of Intervening in Syria, <http://www.stratfor.com/weekly/consequences-intervening-syria> (մուտք՝ 31.01. 2013).

սիրիական հակամարտության մեջ իր անմիջական մասնակցությունից»:¹⁴

Միանգամայն ակնհայտ է, որ Իրանը, լինելով Սիրիայի ամենամոտ դաշնակիցը, գործընթացներից դուրս մնալու ոչ մի հնարավորություն և ցանկություն չունի: Իրաքից ամերիկյան ուժերի դուրս բերումից հետո, Իրանի ազդեցությունը Բաղդադում կտրուկ աճել է, ինչը Թեհրանին թույլ է տալիս ապավինել այն հանգամանքին, որ իր վարած քաղաքականությունը աջակցություն կստանա ողջ այսպես կոչված շիայական գոտում (Իրան, Իրաք, Սիրիա, Լիբանան):

Ակնհայտ է, որ ՄԱԿ-ի պատժամիջոցների, ԱՄՆ-ի և Իսրայելի՝ Իրանի միջազգային մեկուսացմանն ուղղված ջանքերի ֆոնին Իրանը չի կարող իրեն թույլ տալ կորցնել վերոհիշյալ աշխարհաքաղաքական դերակատարությունը:

Այս իրավիճակը անհանգստություն և զայրույթ է առաջացնում ոչ միայն ԱՄՆ-ի և ԱՄՆ-ի եվրոպական դաշնակիցների շրջանում, այլ նաև բոլոր սուննիական երկրներում, մասնավորապես՝ Թուրքիայում, Եգիպտոսում, Սաուդյան Արաբիայում և Կատարում: Հենց Բահրեյնի՝ շիայական համակարգին միանալու հնարավորությունից անհանգստանալու պատճառով է բացատրվում Էր-Ռիադի վճռական օգնությունը այդ երկրի սուննի ղեկավարներին:

Իրանը Սիրիային աջակցում է բոլոր հնարավոր միջոցներով, այդ թվում նաև աջակցություն է ցուցաբերում Սիրիայի կառավարությանը բոլոր միջազգային կազմակերպություններում, երկկողմ և բազմակողմ բանակցությունների ձևաչափերում, ինչպես նաև հանդես է գալիս Չինաստանի և Ռուսաստանի հետ համատեղ միջազգային միավորումների ստեղծման նախաձեռնություններով՝ որպես այլընտրանք միջազգային ասոցիացիաներ ստեղծելու Ֆրանսիայի, Թուրքիայի, Կատարի և Սաուդյան Արաբիայի նախաձեռնություններին:

¹⁴ Евсеев В., Внешние силы в сирийском конфликте, http://iran.ru/news/analytics/85118/Vneshnie_sily_v_siriyskoy_konflikte (մուտք՝ 15.01.2013).

Թեհրանը նաև ռազմական և ֆինանսական աջակցություն է ցուցաբերում:

Ինչպես վերջերս հաղորդեց «Washington Post-ը», Իրանը և լիբանանյան Հիզբալլահ շարժումը Սիրիայում ստեղծել են ռազմականացված «Ջայշ ալ-Շաաբի» կազմավորում, որն իր գործողությունները պետք է կոորդինացնի սիրիական բանակի հետ և ուղղված լինի զինված ապստամբների ոչնչացմանը:¹⁵

Ինչպես նշվում է հոդվածում, Սիրիայում գործում են ավելի քան հիսուն հազար իշխանամետ զինված աշխարհագրայիններ, որոնք օգտվում են Իրանի աջակցությունից: Նրանք Իրանից ֆինանսական աջակցություն և զենք են ստանում:

Ինչպես բազմիցս տեղեկացրել են տարբեր արևմտյան աղբյուրները, Իրանը սիրիական աշխարհագրայիններին նախապատրաստելու համար Սիրիա է ուղարկում հրահանգիչների էլիտար ռազմական միավորումից՝ Իսլամական հեղափոխության պահապանների կորպուսից, բայց պաշտոնական Թեհրանը կտրականապես հերքում է ԻՀՊԿ-ի զինձառայողների ներկայությունը Սիրիայի տարածքում:

Չինաստանը, որ ածխաջրածնի անընդհատ աճող պահանջարկ ունի և իր արագ զարգացող տնտեսության պահանջները բավարարելու համար օգտագործում է ինչպես Իրանի սեփական պաշարները, այնպես էլ նրա տարանցիկ հնարավորությունները (մուտք դեպի Օոց), նույնպես բացարձակ հետաքրքրված չէ Իրանի թուլացմամբ և արևմտյան կամ արևմտամետ երկրների՝ Սիրիայի վրա ամբողջական վերահսկողության սահմանմամբ: Չինաստանը նույնպես չինական աշխարհընկալման տեսանկյունից բոլոր հնարավոր միջոցներով աջակցություն է ցուցաբերում Սիրիայի իշխանամետ ուժերին:

¹⁵ DeYoung K., Warrick J., Iran and Hezbollah build militia networks in Syria in event that Assad falls, officials say, Washington Post, http://articles.washingtonpost.com/2013-02-10/world/37026054_1_syrian-government-forces-iran-and-hezbollah-president-bashar, (մուտք՝ 11.02.2013).

Ռուսաստանի համար, որն ունի ավանդական բարեկամական հարաբերություններ Դամասկոսի հետ, ալավիական ռեժիմի աջակցությունը ակնհայտ աշխարհաքաղաքական նշանակություն ունի: Ռուսաստանը երեք անգամ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդում օգտագործել է իր վետոյի իրավունքը՝ Սիրիայի նկատմամբ պատժամիջոցների սահմանումը կասեցնելու համար: Ռուս դիվանագետները և ռազմական խորհրդականները ամեն ինչ անում են սիրիական իշխանություններին աջակցելու համար:¹⁶

Հարկ է նշել, որ բացի վերը նշված երկրներից, շատ այլ երկրներ կա՛մ աջակցում են սիրիական կառավարությանը և կտրականապես դեմ են ռազմական միջամտությանը, օրինակ՝ Բրազիլիան, Հնդկաստանը, Հարավային Աֆրիկան, կա՛մ էլ բարյացկամ չեզոքության քաղաքականություն են որդեգրել:

*

*

*

Անդրադառնանք արաբական երկրների իրադարձությունների՝ Հայաստանի վրա ունեցած հետևանքներին:

Մեր երկիրը արդեն այդ իրադարձությունների անմիջական ազդեցությունը զգացել է: Սիրիայի հայ համայնքից տաս հազարից ավել փախստական է եկել Հայաստան: Հայաստանում ներկայումս բնակվող սիրիահայերի թիվը դժվար է ճշտել, քանի որ նրանցից շատերը ունեն նաև ՀՀ քաղաքացիություն և մինչև վերջին շրջանի տազնապալի իրադարձությունները մեր երկրում ձեռք էին բերել անշարժ գույք:

Մեր երկիրը, ունենալով լուրջ տնտեսական խնդիրներ և դրա հետ կապված նաև սոցիալական լարվածություն, այնուամենայնիվ, պարտավոր է ընդունել և բավարարել փախստականների կարիքները, որոնք Սիրիայում կորցրել են իրենց ողջ ունեցվածքը:

¹⁶ Քանի որ Սիրիայի շուրջ ձևավորված իրավիճակի վերաբերյալ Ռուսաստանի քաղաքականության մասին շատ է գրվել, մենք այս հարցի ուսումնասիրության վրա կանգ չենք առնի:

Մյուս խնդիրը, որը կարող է ծառանալ Հայաստանի առջև, իր վերջին «Another Regional War in the Wings» հոդվածում նկարագրել է Ամերիկյան արտաքին քաղաքականության խորհրդից Ի. Վեյն Մերին¹⁷: Նա գրում է. «Այս հակամարտությունների տիրույթում, որ ձգվում է Սիրիայից մինչև Աֆղանստան, տեղակայված է մեկ այլ պատերազմ, որ սպասում է իր արթնության ժամին՝ Լեռնային Ղարաբաղը: Այս բանավեճը, ամենայն հավանականությամբ, նախագահ Օբամայի արտաքին քաղաքականության նոր խմբի խնդրո առարկան կլինի, ուզեն դա նրանք, թե չուզեն»: Այնուհետև, հեղինակը համառոտ ներկայացնում է հակամարտության զարգացման պատմությունը, որն ավարտվեց հրադադարի համաձայնագրով, նշում է նոր պատերազմին պատրաստվելու ընթացքում սպառազինությունների մրցավազքը, Թուրքիայի հովանավորությունը Ադրբեջանին և Հայաստանի ու Ռուսաստանի ռազմական միությունը, Ռ. Սաֆարովի ներման փաստը, ռևանշիստական տրամադրությունների սրացումը և նկատում, որ եթե հրադադարի համաձայնագրի ստորագրումից հետո ընկած ժամանակահատվածը կարելի է բնութագրել որպես հետպատերազմյան շրջան, ապա այսօր ժամանակահատվածը նախապատերազմյան է:

Վերլուծելով բանակցային գործընթացի իրավիճակը, որտեղ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների շարքում Թուրքիան բացակայում է, նա գրում է. «Դիվանագիտական բալանսում բացակայող տարրը Թուրքիան է, որին Ռուսաստանի դերի հետ համեմատելի քաղաքական դեր է հարկավոր, Անկարան և Մոսկվան միայն միասին աշխատելով կարող են ետ պահել իրենց «կլիենտներին» նոր պատերազմներից և նրանց ստիպել իրական բանակցություններ վարել»:¹⁸

¹⁷ Wayne Merry E., Another Regional War in the Wings. The National Interests, <http://nationalinterest.org/commentary/another-regional-war-the-wings-8042>, (մուտք՝ 31.01. 2013).

¹⁸ Հեղինակը հաշվի չի առնում, որ, առաջին հերթին, հայ ազգի պատմական փորձը, Թուրքիայի՝ Օսմանյան կայսրությունում իրագործված Հայոց ցեղասպանության չճանաչումը Թուրքիային բացարձակ անընդունելի միջնորդ է

Մոսկվան և Անկարան ԼՂ-ի հարցում տարբեր մոտեցումներ ունեն, սակայն Սև ծովի, կովկասյան և կասպյան հարցերում նրանց տեսակետները համընկնում են. բացի այդ, երկու երկրներն էլ ցանկանում են խուսափել պատերազմից: «Դժբախտաբար, այսօր Թուրքիան այնքան է կենտրոնացել իր հարավային սահմանի վրա, որ բավարար ուշադրություն չի դարձնում արևելքից մեծացող վտանգին»:¹⁹

Ակնհայտ է, որ ոչ միայն այն հանգամանքը, որ Թուրքիան գտնվում է մերձավորարևելյան ճահճում և ստիպված է այստեղ պաշարներ և էներգիա կորցնել, (որն այս երկրի իսլամիստ ղեկավարների տեսակետից պետք է ուղղված լիներ «զրո խնդիրներ հարևանների հետ» քաղաքականության իրականացմանը և մուսուլմանական աշխարհում առաջնորդի դեր ստանձնելուն), այլև մեզատարածաշրջանում լարվածության և բռնության ընդհանուր աճը, Իրանի նկատմամբ իրականացվող ճնշումները, Աֆղանստանում շարունակվող պատերազմը, աշխարհի այս մասի ընդհանուր սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի վատթարացումը, տարածաշրջանի ընդհանուր մթնոլորտը պայթյունավտանգ են դարձրել:

Հարկ է նշել, որ սալաֆիական քարոզչության հաջողությունը, նրա կողմից սիրիական պատերազմում մասնակցելու համար զինակոչվող երիտասարդների քանակը, այն մարտական փորձը, որը նրանք ձեռք են բերում ներկայումս, հետագայում սպառնալիք են դառնալու թե՛ մեր երկրի համար, և թե՛ Հյուսիսային Կովկասում զարգացող գործընթացների տեսանկյունից, ինչը նույնպես բացասական հետևանքներ կարող է ունենալ ՀՀ-ի համար:

դարձնում Հայաստանի համար, և երկրորդը՝ Թուրքիան և Ռուսաստանը դարաբաղյան հակամարտության մեջ հավասարահետ խաղացողներ չեն:

¹⁹ Wayne Merry E., Another Regional War in the Wings. The National Interests, <http://nationalinterest.org/commentary/another-regional-war-the-wings-8042>, (մուտք՝ 31.01. 2013).